

ÚJRA A RENDI HELYZETEKRŐL I. RÉSZ

Privilégium és diszkrimináció

Farkas Zoltán

farkas.zo52@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2016.3.93

Absztrakt

Ebben a tanulmányban a rendi helyzet fogalmával és típusaival foglalkozunk, jelentős mértékben átdolgozva és kiegészítve *A rendi helyzet fogalma és típusai* című, a *Jel-Kép* 2013/3–4. számában megjelent írást. A tanulmány első részében áttekintjük a rendi helyzet fogalmának klasszikus értelmezését, majd meghatározzuk a rendi helyzet fogalmát az általunk képviselt felfogásban. Rendi helyzetnek nevezzük a kifejezett értékek alapján feltételezett általános intézményes szabályrendszerben egy adott egyén (vagy csoport) által elfoglalható intézményes helyzethez képest az adott egyén (vagy csoport) valóságos intézményes helyzetét. A folyóirat 2017/1. számában megjelenő második részben tipizáljuk a rendi helyzeteket, és megkülönböztetjük egymástól a privilegizált, a normatívált és a degradált rendi helyzetet.

Kulcsszavak

rendi helyzet, társadalmi egyenlőtlenségek, privilégiumok, diszkriminációk, a rendi helyzetek típusai

ABOUT THE ORDER POSITIONS AGAIN – PART I.

Zoltán Farkas

Abstract

This paper deals with the concept and types of order position. It is a significantly reworked and expanded version of a former paper of the author, entitled *The Concept and Types of Order Position*, which was published in the 2013/3–4 issue of this periodical. In the first part of the paper we analyse the classic interpretation of the concept of order position, then we define the concept of order position in our approach. Order position is the existing institutional position of an individual (or a group) compared to the institutional position that could have been occupied by this individual (or group) in the general institutional norm system assumed on the basis of the expressed values. In the second part of the paper to be published in the 2017/1 issue, we typify order positions by distinguishing privileged, normative and degraded order positions.

Keywords

order position, social inequalities, privileges, discrimination, types of order positions

ÚJRA A RENDI HELYZETEKRŐL – I.RÉSZ

Privilégium és diszkrimináció

Farkas Zoltán

Bevezetés

Ebben a tanulmányban tárgyalt, a rendi helyzetekre vonatkozó elméleti felfogás szakmai pályafutásom elején (az 1980-as években), empirikus szervezetszociológiai kutatásaimhoz kapcsolódóan kezdett kialakulni. Eredetileg arra a jelenségre kerestem magyarázatot részben a rendi helyzetekre vonatkozó fogalmak segítségével, hogy az általam vizsgált ipari üzemekben a hivatalos dokumentumokban megfogalmazott szabályok nagyrészt nem érvényesültek; és az adott szabályoktól való jellemző eltérések a munkások bizonyos körei számára kedvezőek, más körei számára kedvezőtlenek voltak érdekeik érvényesítése szempontjából. Hasonló jelenséggel természetesen bármilyen társadalmi csoportban találkozhatunk. Például az állami (vagy nemzeti) társadalomban a jogi dokumentumokban megfogalmazott jogszabályok nagyrészt nem érvényesülnek; és a jogi szabályoktól való jellemző eltérések az egyének bizonyos körei számára kedvezőek, más körei számára kedvezőtlenek érdekeik érvényesítése szempontjából. Majd látjuk azonban, hogy – a tanulmány tárgyát képező fogalmak meghatározása szempontjából – a viszonyítási alapként szolgáló szabályrendszernek nem kell feltétlenül formális szabályrendszernek lennie és nem kell feltétlenül léteznie a valóságban, e szabályrendszert a kutató részben maga is megfogalmazhatja.

A szóban forgó létező vagy jelenség, amelyre a rendi helyzet fogalma, és annak származtatott fogalmai vonatkoznak, főleg a privilégium és a diszkrimináció problémájaként fogalmazódik meg a társadalomtudományi irodalomban. A diszkrimináció egyik kiemelt témája a mai társadalomtudományi irodalomnak, különösen a faji, az etnikai és a nemi csoportok között megfigyelhető diszkrimináció formájában. Ehhez képest jóval kevesebb figyelem irányul a privilégiumokra, valamint a privilégiumok és a diszkrimináció közötti összefüggésekre (Pease 2010: 3–6, 32; McIntosh 2012). Ebben a tanulmányban a rendi helyzetekre vonatkozó fogalmakban átértelmezzük és egy átfogó fogalomrendszerben fejezzük ki a privilégiumot és a diszkriminációt. Ez lehetővé teszi e létezők vagy jelenségek világosabb meghatározását, és a közöttük lévő összefüggések jobb megértését. Valamint lehetővé teszi e jelenségek társadalmi meghatározottságának mélyrehatóbb elemzését is. Azonban ebben a tanulmányban – a terjedelmi korlátokra tekintettel – a rendi helyzetekből származtathatóan a rendi rétegekkel és a rendi rétegződéssel, valamint a rendi helyzetek és a rendi rétegződés társadalmi struktúra általi meghatározottságával már nem foglalkozunk.

A rendi helyzetekre vonatkozó, e tanulmányban képviselt felfogás kapcsolódik Max Weber rendekről szóló elemzéséhez. Ugyanis a rendi helyzet és a rend Weber által meghatározott klasszikus fogalmában nagyrészt benne rejlik az e tanulmányban képviselt felfogás is. Azonban Weber elemzéséből nehezen juthatnánk el a rendi helyzetek e tanulmányban

képviselt felfogásához, és én sem ily módon jutottam el e felfogáshoz. Eredetileg anélkül határoztam meg e tanulmányban tárgyalandó meghatározáshoz hasonló értelemben a rendi helyzet fogalmát, hogy tudatosan támaszkodtam volna Weber rendi helyzet fogalmára, és e fogalmat eredetileg nem is rendi helyzetnek neveztem. Mindazonáltal az általam kialakított fogalomban valójában azt szeretném kifejezni, amelyet részben és bizonyos értelemben a rendi helyzet klasszikus fogalma is kifejez.

A tanulmány tárgyát képező fogalmak érdemi értelmezési problémái mellett az angol nyelvben felmerül egy terminológiai probléma is, amely nagymértékben rányomta bélyegét a nemzetközi szociológiai irodalomban Weber rendi helyzet fogalmának értelmezésére. A Weber által használt „ständische Lage” német kifejezést a *Gazdaság és Társadalom* fordítói státusnak (status), a „Stand” német kifejezést pedig státus-csoportnak (status group) fordították angolra (Gerth–Mills 1946: 187; Weber 1978a: 305). Így e kifejezéseket általában a megbecsülés, a presztízs vagy a presztízs és az életvitel szerinti státusként és státuscsoportként értelmezik a mai szociológiai irodalomban (pl.: Rex 1961: 144–145; Vanfossen 1979: 40; Grabb 1984: 55–56; Wegener 1992: 256–257; Phillips–Zuckerman 2001: 386; Clark–Lipset 2001b: 42; Hechter 2004: 404; Zhou 2005: 92–93; DiTomaso–Post–Parks–Yancy 2007: 475, 480; Martin 2009: 242–243; Crompton 2012: 34–35; Ridgeway 2014: 2). Chan és Goldthorpe szerint weberi értelemben a társadalmi státus az adott egyén észlelt és elfogadott társadalmi felsőbbrendűsége, egyenlősége vagy alsóbbrendűsége adott egyének között, amely nem az egyén személyes tulajdonságaihoz, hanem ahhoz a társadalmi helyzethez kötődik, amelyet elfoglal, vagy bizonyos tulajdonított jellemzőihez (pl. születés vagy etnicitás) (Chan–Goldthorpe 2007a: 514; Chan–Goldthorpe 2007b: 1097). Egyes szerzők szerint az eredeti weberi, történetileg konkrét fogalmaknak a „status” és a „status group” kifejezések helyett talán jobban megfelelnek az „estate position” és az „estate” kifejezések (Bendix 1965: 17–18; Dahrendorf 1976: 6–7; Kozyr–Kowalski 1983; Borocz 1997: 216–217). Vagy legalábbis a „Stand” német kifejezés jelentésének megfelelhet nem csupán (a megbecsültség szerinti) „status” kifejezés jelentése, hanem az „estate” kifejezés jelentése is (Gane 2005: 217).

Mi viszont az angol nyelvben az „order position” és az „order” (illetve az „order stratum”) kifejezést használnánk mind a szóban forgó klasszikus fogalmak jelölésére, mind az általunk meghatározott fogalmak jelölésére. Egyrészt azért, mert az „order position” és az „order” kifejezések a történettudományban széles körben használatos kifejezések a szóban forgó klasszikus fogalmak jelölésére (lásd pl.: Witt 1971; Duby 1980; Vance 1986; Fischer 1992; Dewald 2001). Másrészt az „order position” és az „order” hagyományos jelentéstartománya felel meg legnagyobb mértékben az általunk meghatározandó fogalmaknak. Ugyanis az „order” kifejezés hagyományosan kialakult jelentése szerint szabályszerűséget vagy szabályosságot is jelent, és mi normatív megközelítésben, adott szabályrendszerhez viszonyítva fogjuk meghatározni a rendi helyzet fogalmát és típusait.

E tanulmány első részében egyrészt röviden áttekintjük a rendi helyzet fogalmának klasszikus értelmezését, másrészt meghatározzuk a rendi helyzet fogalmát az általunk képviselt felfogásban. A folyóirat 2017/1. számában megjelenő második részben tipizáljuk a rendi helyzeteket, és megkülönböztetjük egymástól a privilegizált, a normatívált és a degradált rendi helyzetet.

A rendi helyzet klasszikus értelmezése

A rend (a latin *ordo*) kifejezést az emberek bizonyos (vallási, katonai és polgári) csoportjainak jelölésére rendszeresen először az ókori Rómában használták. A középkori Európában az egyházi írók rómaiaktól kölcsönzött szóhasználatában a rend a társadalom szabályos és az isteni tervnek megfelelő alkotórészét, kezdetben főleg a papok rendjét jelentette, idővel

kiegészítve további két renddel. (Bloch 1961: 314; Duby 1980: 73–75) A feudalizmus korában meglehetősen elterjedt felfogás az embereket három rendbe sorolta (az egyes rendek jelölésére részben különböző kifejezéseket használva): a papok, a lovagok vagy nemesek és a közemberek rendjébe (Bloch 1961: 291; Duby 1980; Fischer 1992: 444; Dewald 2001: 27). E rendek tagjai jelentős mértékben különböztek egymástól rendeltetésük, erejük, vagyonuk, életmódjuk és külön jogaik alapján, azonban mi az utóbbi szempontra helyezük a hangsúlyt.

A katolikus papság jogi szempontból világosan különálló rendet alkotott, mivel a papságra sajátos jogszabályok vonatkoztak, és az egyháznak jelentős igazságszolgáltatási privilégiumai voltak (Bloch 1961: 345–347). A lovagok által alkotott nemesi rend Nyugat-Európában a 12. században kezdett kialakulni, melynek két fő ismertetőjegye: (1) tagjai sajátos jogi helyzetben voltak, amely alátámasztotta és érvényesítette az általuk igényelt felsőbbrendűséget; (2) e jogi helyzet rendszerint vérségi alapon öröklődött, szabályozott formában és csak kevés számú kivételt megengedve (i. m.: 283; Duby 1980: 293–301). A 13. század folyamán a nemesek privilégiumai már jogi kódexekben is megfogalmazást nyertek. A nemesi jogok kifejezett megfogalmazása után már csak nemesek birtokolhattak hűbértartást. A nemesek különleges védelmet élveztek a nemtelenekkel szemben, mentesültek az általános pénzbeli terhek alól. A nemesség tagjai arra törekedtek, hogy kiválóságuk jeleként maguknak tartsák fenn a fegyverviselés jogát, és idővel csak a nemeseket illette meg a magánbosszú joga. (Bloch 1961: 325–329) Az úgynevezett „harmadik rendbe”, a közemberek rendjébe tartoztak a szabad parasztok és később a városi polgárok, akik viszonylagos jogi önállósággal rendelkeztek. A szolgákat nem tekintették szabad embereknek, ezért nem tartoztak a közemberek rendjébe sem. (Bloch 1961: 352–355; Duby 1980: 355)

A történettudományban kialakult felfogáshoz kapcsolódva, a szociológiaelméletbe főleg Max Weber vezette be a rendi helyzet és a rend fogalmát. *Weber klasszikus meghatározása szerint a rendi helyzet három ismertetőjegye: az adott helyzetben lévő egyének (1) sajátos megbecsültsége, (2) sajátos életvitele és (3) pozitív vagy negatív privilégiumai.* Megjegyezzük, hogy Weber felfogását ismertetve, a fentebb említett terminológiai szempontra tekintettel, a következő néhány bekezdésben az angol nyelvű fordításban lévő „status situation” vagy „status” kifejezés helyett az „order position” kifejezést, illetve a jelzőként szereplő „status” szó helyett az „order” szót használnánk (Weber 1978a: 302–308; Weber 1978b: 926–939).

Meghatározása szerint: „Ellentétben a tisztán gazdaságilag determinált »osztályhelyzettel«, »rendi helyzetnek« emberek létsorsának minden olyan tipikus komponensét nevezzük, amelyet valamilyen, a »becsületre« (megbecsülésre) vonatkozó különleges, pozitív vagy negatív társadalmi megítélés determinál, oly módon, hogy ez a megítélés sok embernek valamilyen közös tulajdonságához fűződik.” (Weber 1967: 247) A rend és a rendi helyzet fogalmának meghatározásában Weber az életvitelre helyezi a hangsúlyt, a megbecsüléssel összefüggésben: „Tartalmilag a rendi becsület elsősorban abban fejeződik ki, hogy az emberek mindenkitől, aki a körhöz akar tartozni, meghatározott életvitelt várnak el.” (I. m.: 248) Csupán másodlagosnak, mintegy járulékos ismertetőjegynek tekinti a – pozitív vagy negatív – privilégiumok létét: „Ha gyakorlati szempontból vizsgáljuk a dolgot, a rendi tagozódás mindenütt az eszmei és anyagi javak vagy előnyök tipikusnak megismert monopolizálásával jár együtt. A különleges rendi becsülethez – amely mindig távolságon és exkluzivitáson nyugszik – és a becsületbeli előnyökhöz a legkülönfélébb materiális monopóliumok járulnak...” (I. m.: 250) Más megfogalmazásban Weber rendi helyzetnek nevezi a társadalmi értékelésben tipikusan szerepet játszó és figyelembe vett pozitív, illetve negatív privilégiumokat, amelyek alapja a jellegzetes életvitel, a formális nevelés, illetve a megfelelő életformának ez alapján való birtokbavétele, valamint a származásnak vagy a foglalkozásnak kijáró presztízs (Weber 1987: 307).

Úgy tűnik tehát, hogy Weber értelmezésében elsődleges a rendi becsület és az ezzel járó életvitel. Főleg ezzel magyarázható az, amint már említettük, hogy Weber rendi helyzet (ständische Lage) fogalmát státusnak (status) fordították angolra (pl.: Gerth–Mills 1946: 187; Weber 1978: 305), és általában a megbecsülés, a presztízs vagy a presztízs és az életvitel szerinti státusként értelmezik a szociológiai irodalomban (pl.: Rex 1961: 144–145; Vanfossen 1979: 40; Grabb 1984: 55–56; Wegener 1992: 256–257; Phillips–Zuckerman 2001: 386; Clark–Lipset 2001b: 42; Hechter 2004: 404; Zhou 2005: 92–93; DiTomaso–Post–Parks–Yancy 2007: 475, 480; Crompton 2012: 34–35; Ridgeway 2014: 2). Weber azonban hangsúlyozta azt is, hogy a rendi becsülethez és a sajátos életvitelhez meghatározott megkülönböztetések is kapcsolódnak, pontosabban a privilegizált rendeknél pozitív privilégiumok, illetve más rendeknél „negatív privilégiumok”.

Mi máshol megkülönböztettük a modern emberi élet négy fő szféráját: a magánélet, a közösségi élet, a társadalmi élet és a kényszerű élet szféráját. A társadalmi élet szférájába esik jellemzően például a szervezett munkatevékenység, a szervezett oktatás és tanulás, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a politikai tevékenység stb.; az úgynevezett fogyasztás viszont jellemzően a magán- és a közösségi élet szférájába esik. (Farkas 2010b: 235–242) Felhívjuk a figyelmet arra, hogy Weber felfogása szerint a rendi helyzet és a rend fogalma elvileg nem a fogalmaink szerinti társadalmi élet szféráján belüli helyzetre, hanem a magán- és a közösségi élet szféráján belüli helyzetre, illetve e szférán belüli életvitelre és megbecsültségre vonatkozik. Mint írja: „Elmondhatjuk tehát, ha némi leegyszerűsítéssel is: az osztályok a javak termeléséhez és megszerzéséhez való viszonyok szerint tagozódnak, a rendek a javak fogyasztásának elvei szerint, különösen életvitel-módok alakjában.” (Weber 1967: 253)

A rendi helyzet ismertetőjegyei közül Weber talán azért nem a pozitív vagy negatív megkülönböztetéseket emelte ki a legfontosabb ismertetőjegyként, mert nem látott szoros összefüggést az osztályhelyzet és a rendi helyzet között. Felfogása szerint előfordulhat, hogy a rendi helyzet részben osztályhelyzeten alapul, de a rendi helyzetnek nem kell feltétlenül osztályhelyzethez kapcsolódnia. (Weber 1967: 247; Weber 1987: 307)

Bár Weber általában hangsúlyozza az ideáltipikus fogalmak jelentőségét, a rendi helyzet fogalmát nem ideáltipikus szociológiai fogalomként határozza meg; e fogalomban a valóság egymástól nagyon különböző vonatkozásait – a megbecsültséget, az életvitelt és a pozitív vagy negatív privilégiumokat – foglalja össze, illetve fejezi ki. Weber rendi helyzet fogalmában – általános szociológiaelméleti szempontból – azt a problémát látjuk, hogy olyan induktív módon meghatározott fogalom, amelynek összetevői a tapasztalatok szerint a valóságban szorosan összefüggnek egymással, amelyek azonban elemi alkotórészeiket tekintve nagyon különböző természetűek és nincsenek logikai kapcsolatban egymással. Azaz Weber a rendi helyzet és a rend fogalmának meghatározásában a népesség adott köre bizonyos jellemzőinek a valószínű együttjárására, és nem a különböző jellemzők idealizált elkülönítésére helyezi a hangsúlyt. Ez a helyzetfogalom ezért tulajdonképpen csak a szóban forgó jelenségek, illetve e jelenségek adott népességen belüli eloszlásának a leírására alkalmas, és kevésbé alkalmas a társadalmi jelenségek bizonyos vonatkozásainak magyarázatára.

Úgy gondoljuk, hogy ez az induktív módon meghatározott „történeti-konkrét fogalom” (Borocz 1997: 217) jól használható a történettudományban, és valószínűleg jól használható a történeti szociológiában is; azonban nem felel meg egy rendszeres szociológiai elmélet követelményeinek, és kevésbé felel meg az empirikus szociológiai kutatás követelményeinek is. Felfogásunk szerint a történeti-konkrét fogalom három fő összetevőjét – a megbecsültséget, az életvitelt és az előnyös vagy hátrányos megkülönböztetést – az általános szociológiai elméletben (és az empirikus szociológiai kutatás elméleti megalapozásában) három különböző fogalomban célszerű kifejezni; és e három fogalmat nem célszerű egy átfogó fogalomban összefoglalni, mivel az adott összetevők elemi alkotórészeiket tekintve igen különböző termé-

szetűek. Mi elfogadjuk azon fogalmak hasznosságát, amelyek – Weber szóban forgó fogalmához kapcsolódóan – a megbecsülés, a presztízs és az életvitel kifejezésére szolgálnak, de nem e fogalmak állnak érdeklődésünk középpontjában. Ebben a tanulmányban a szóban forgó három összetevő közül az előnyös vagy hátrányos megkülönböztetéssel, és az ezt kifejező fogalommal foglalkozunk, amelyet rendi helyzetnek (order position) nevezünk.

A rendi helyzet fogalma

Felfogásunk szerint három fő fogalom szolgál a társadalomban elfoglalt helyzet vagy állapot különböző oldalainak kifejezésére: a társadalmi helyzet, a társadalmi állapot és a rendi helyzet fogalma. A rendi helyzet fogalmától eltekintve, itt nem az előbb említett három fogalomról van szó. A társadalmi helyzet és a társadalmi állapot fogalmával, a társadalmi helyzetek típusaival, valamint a társadalmi állapotok adott helyzetek általi meghatározottságával máshol foglalkoztunk. Eszerint a társadalmi helyzet az adott egyén (vagy csoport) helyzete a társadalmi viszonyok rendszerében; amely magában foglalja egyrészt az érdekviszonyok rendszerében elfoglalt helyzetet, másrészt a társadalmi erőviszonyok rendszerében elfoglalt helyzetet. Társadalmi állapotnak nevezzük általában az érdekérvényesítés mértékét, az adott társadalmi csoportban vagy társadalmi életszférában az egyén érdekeinek egészét figyelembe véve és mások érdekei érvényesülésének mértékéhez viszonyítva. (Farkas 2013: 238–266) A társadalmi helyzet és a társadalmi állapot fogalmához képest az egyének és csoportok adott társadalmon belüli elhelyezkedésének különböző oldalára mutatunk rá a rendi helyzet fogalma segítségével.

A rendi helyzet fogalmának meghatározásában a rend klasszikus fogalmának ahhoz az ismertetőjegyéhez nyúlunk vissza, amely szerint a rend tagjaira sajátos jogszabályok vonatkoznak, a rend tagjai sajátos helyzetet foglalnak el a jogszabályok érvényességi köreiben (Lenski 1966: 77). Azonban e fogalmat ilyen szempontból mi tágabban értelmezzük, és nemcsak a jogszabályok, hanem általában az intézményes szabályok érvényességi köreiben elfoglalt sajátos helyzetre vonatkoztatva határozzuk meg a rendi helyzet fogalmát. A Weber által megkülönböztetett ismertetőjegyek közül ily módon a „pozitív vagy negatív privilégiumokat” emeljük ki a rendi helyzet ismertetőjegyeként. Ilyen szempontból tehát Weber fogalmához képest szűkebben értelmezzük a rendi helyzet fogalmát, mivel a sajátos megbecsültséget és a sajátos életvitelt nem tekintjük a rendi helyzet ismertetőjegyének. Saját felfogásunk a tekintetben is eltér Weber felfogásától, hogy felfogásunk szerint a rendi helyzet fogalma bizonyos értelemben a társadalmi élet szférájában elfoglalt helyzetet (és nem a magán- és a közösségi élet szférájában elfoglalt helyzetet) fejezi ki.

Felfogásunk szerint a rendi helyzet bizonyos értelemben intézményes helyzet, illetve az intézményes helyzettel összefüggésben határozható meg. A máshol meghatározott értelemben intézményesen sajátos szabályrendszer értünk. A szabályokon belül különbséget teszünk az intelmek és a kötelmek között, és a kötelem fogalmához kapcsolódva határozzuk meg az intézmény fogalmát. Eszerint az *intézmény* kötelmek, és a kötelmek érvényességi körét, valamint tényleges érvényesülésének ellenőrzését meghatározó szabályok rendszere. Az intézmény központi szabályait alkotó kötelmeket *intézményes szabályoknak* nevezzük. Az intézményes helyzet fogalma hasonló ahhoz a fogalomhoz, amelyet általában státusnak neveznek a szociológiai irodalomban.¹ *Intézményes helyzetnek* nevezzük az adott egyén vagy csoport helyzetét egy adott intézmény vagy intézményrendszer intézményes szabályainak az érvényességi

¹ A normativista szemléletmódok képviselő szociológiai elméletekben a státus fogalmát általában a szerep fogalmával összefüggésben határozzák meg. E felfogás szerint a státus a társadalmi rendszerben elfoglalt olyan helyzet, amelyre sajátos jogok és kötelesek, elvárások vagy szabályok vonatkoznak. E felfogás legjellemzőbb képviselője Parsons, aki szerint a „státus-szerep köteg” a társadalmi rendszer legfontosabb egysége. (Parsons 1951: 25–26; Parsons 1964: 393–394).

köreiben, amelyet az intézményes szabályok érvényességi körét meghatározó szabályok jelölnek ki. Az intézményes helyzet azokkal az ismertetőjegyekkel (pl. nemi hovatartozás, életkor, lakóhely, szakképzettség, beosztás stb.) jellemezhető, amelyekre vonatkoztatva az intézményes szabályok érvényességi körei az egyének vonatkozásában meghatározottak. (Farkas 2010a: 283, 293–295)

Rendi helyzetnek nevezzük a kifejezett értékek alapján feltételezett általános intézményes szabályrendszerben az adott egyén (vagy csoport) által elfoglalható intézményes helyzethez képest az adott egyén (vagy csoport) valóságos intézményes helyzetét, illetve a két helyzet közötti eltérést, a szubjektum érdekeire vonatkoztatva.

A rendi helyzet fogalma értékelő fogalom, azaz e fogalom nem önmagában a valóságot fejezi ki, hanem a valóságos intézményes helyzetet a kifejezett értékek alapján feltételezett, e feltételezés szerint általánosan érvényes intézményes szabályrendszerben elképzelt intézményes helyzethez viszonyítva értékeli. A félreértések elkerülése végett hangsúlyozzuk, hogy elvileg bármilyen társadalmi csoporton belül beszélhetünk rendi helyzetekről, tehát nemcsak az állami (vagy nemzeti) társadalmon, és különösen nemcsak a feudális társadalmon belül. A rendi helyzeten társadalmi természetű helyzetet értünk, tehát a szóban forgó intézményeken és intézményes helyzeten elvileg társadalmi intézményeket, és a társadalmi intézmények érvényességi köreiben elfoglalt intézményes helyzetet értünk.²

A fent kiemelt rövid meghatározáshoz képest érthetőbben világítunk rá arra, hogy mire gondolunk akkor, amikor rendi helyzetről beszélünk, ha figyelembe vesszük, hogy empirikusan hogyan állapíthatjuk meg a rendi helyzeteket. *A rendi helyzet meghatározásához* a következő három lépésben jutunk el: (1) Feltételezünk egy általános érvényű intézményes szabályrendszert, amely az egyének adott körében egyaránt érvényes valamennyi egyénre. (2) Felmérjük, hogy az egyes egyénnel vagy csoportokkal szemben a valóságban milyen intézményes szabályok vannak érvényben, illetve a feltételezett intézményes szabályok általában mennyiben érvényesülnek; és megállapítjuk, hogy a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő intézményes szabályok mennyiben térnek el a feltételezett szabályrendszertől. (3) A feltételezett intézményes szabályok és a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő intézményes szabályok között tapasztalható eltéréseket az egyes egyének, illetve csoportok érdekeire vonatkoztatjuk; azaz megvizsgáljuk, hogy az adott eltérések kedvezőek vagy kedvezőtlenek az érdekek érvényesítése szempontjából.

Tehát az első lépésben kifejezett értékek alapján feltételezünk egy általánosan érvényes intézményes szabályrendszert, amely – feltételezésünk szerint – egyaránt érvényes minden egyénre, illetve csoportra. Az értékelés során szemmel tartott értékek az adott egyének számára elvileg instrumentális és társadalmi értékek, mivel arra való tekintettel tartjuk ezen értékeket relevánsoknak, hogy milyen társadalmi intézmények mely szabályai vonatkoznak az egyes egyénekre, amelyek meghatározzák az adott egyének társadalmi viszonyait, társadalmi helyzetét; és ezáltal meghatározzák az adott egyének társadalmi magatartását és társadalmi állapotát azzal összefüggésben, hogy nagyrészt meghatározzák mások azon cselekvéseit, amelyek jelentősek az adott egyének számára. Azonban a kutató – főleg az igazságosságra tekintettel – mint személyes és közösségi értékeket is választhatja az adott értékeket, amennyiben az adott értékek a vizsgált egyének körében a valóságban instrumentális és társadalmi értékeként is létezhetnek.³

² Mi a szociológiában általánosan elfogadott felfogáshoz képest szűkebben és sajátosan értelmezzük a társadalmi létezőket, és ennek megfelelően a társadalmi intézményeket is. Ehhez lásd: Farkas 2010b: 86–90.

³ Egyes szerzők az értékeken belül különbséget tesznek egyrészt a célértékek, kifejező értékek, végső értékek vagy belső értékek, másrészt az instrumentális értékek vagy eszközértékek között. (Pl.:

Az értékek között a legfontosabb a normatív egyenlőség, amely szerint a valóságban is mindenkire azok a szabályok tekinthetők érvényeseknek, amelyek kifejezetten megfogalmazva – az érvényességi körre vonatkozó szabályok szerint – rájuk vonatkoznak, és amelyek a hasonló intézményes helyzetben lévő más egyénekre is vonatkoznak. A normatív egyenlőségen túl tekintettel lehetünk például a méltányosságra, a társadalmi egyenlőségre, a hatékonyságra vagy a teljesítmények szerinti jutalmazásra mint értékekre. A kifejezett értéknek vagy értékeknek megfelelő intézményes szabályrendszer bizonyos mértékben létezhet is, például jogszabályok vagy egyéb formális szabályok formájában, esetleg az egyének bizonyos köreinek nem formális szabályaiban. A feltételezett intézményes szabályrendszernek azonban nem kell valamilyen formában feltétlenül léteznie, részben a kutató maga is megfogalmazhatja ezt a szabályrendszert.

Támaszthatunk kevésbé szigorú vagy szigorúbb követelményeket az általánosnak feltételezett intézményes szabályrendszerrel, valamint ezáltal a valóságos intézményekkel és azok tényleges érvényesülésével szemben. Ennek megfelelően kisebb vagy nagyobb mértékű eltéréseket tapasztalhatunk az általános érvényűnek feltételezett szabályrendszer és a valóban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszer között. Kevésbé szigorú követelményeket támasztunk az általánosnak feltételezett intézményes szabályrendszerrel szemben, ha olyan szabályokat tételezünk fel általánosan érvényes szabályokként, amelyek legalább névlegesen, kifejezetten megfogalmazva általánosan érvényes szabályok a valóságban is (pl. bizonyos jogszabályok vagy szervezeti szabályok). Ugyanis ebben az esetben eltekintünk attól, hogy az így feltételezett szabályrendszer is lehet – szigorúbb követelményeknek megfelelő feltételezett intézményes szabályrendszerhez viszonyítva – rendi természetű, amely többé vagy kevésbé különböző rendi helyzeteket határoz meg.

A feudális társadalomban a különböző rendi helyzetek jogilag is meghatározottak voltak, a jog eleve normatív egyenlőtlenségeket fejezett ki, egy általánosnak feltételezhető intézményes szabályrendszer szempontjából (Zlinszky 1994: 66; Révész 1994: 93). Azonban a modern jog szabályai is lehetnek bizonyos mértékben rendi természetűek, attól függően, hogy a kutató által feltételezett értékek és a jogalkotásban kifejeződő értékek mennyiben térnek el egymástól. Például, ha bizonyos értékekre vagy elvekre tekintettel feltételezünk egy bizonyos szabályrendszert az öröklésre vagy a személyi jövedelemadózással kapcsolatban, az éppen érvényben lévő örökösödési törvény vagy személyi jövedelemadó törvény ehhez képest lehet rendi természetű, amennyiben az adott törvény a feltételezett szabályrendszerhez képest különböző mértékben előnyös vagy hátrányos az egyének bizonyos körei számára. Vagy ha bizonyos értékekre vagy elvekre tekintettel feltételezünk egy bizonyos szabályrendszert a keresetek megállapítására vonatkozóan, a legfelső állami vezetők magas keresetét előíró jogszabályok is lehetnek rendi természetűek.

A legszigorúbb követelményeket akkor támasztjuk az általánosnak feltételezett intézményes szabályrendszerrel szemben, ha olyan intézményes szabályrendszert feltételezünk általánosan érvényes szabályrendszerként, amely – miközben az adott szabályrendszer az érintett egyének számára tulajdonképpen instrumentális és társadalmi természetű – megfelel az igazságosságnak mint általános közösségi értéknek is; azaz amely – a kutató feltételezése szerint – teljes mértékben legitim intézményes szabályrendszernek tekinthető. Teljes mértékben vagy döntően legitim intézményrendszert a valóságban viszonylag kisebb társadalmi csoportokban is kevés valószínűséggel lehet kialakítani, nagyobb társadalmi csoportokban viszont szinte lehetetlen kialakítani. Tehát legitim szabályrendszer feltételezésével a vizsgált társadalmi csoportokban, társadalmakban általában igen nagy mértékű eltéréseket fogunk

Parsons 1951: 49; Rokeach 1973: 25; Hechter 1993: 3–5) Mi ehhez hasonló értelemben teszünk különbséget az egyének szintjén a személyes és az instrumentális értékek között, kulturális szinten a közösségi és a társadalmi értékek között. (Farkas 2010a: 196–199; Farkas 2010b: 102–108)

tapasztalni az általános érvényűnek feltételezett szabályrendszer és a valóban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszer között.

Máshol (Farkas 2011: 285–290) mi a legitimitás fogalmának szűkebb felfogásaihoz kapcsolódva értelmeztük a legitimitást az általunk úgynevezett közösségi kultúra szintjén, főleg Jürgen Habermas legitimitáseméletére támaszkodva. A legitimitás ilyen értelmezése szerint a társadalmi intézmények értékelésének vonatkoztatási pontját végső soron olyan értékek képezik, amelyeket mi közösségi értékeknek, illetve az egyének szintjén személyes értékeknek nevezünk. Egy intézményes szabályrendszer ilyen értelemben annyiban legitim, amennyiben az egyének személyes és közösségi értékeik alapján az adott szabályrendszert helyesnek, igazságosnak, méltányosnak, az emberek boldogulását szolgálónak stb. ítélik meg. (Habermas 1990; Habermas 1994b; Habermas 1996) A legfőbb és átfogó közösségi értéknek e tekintetben az igazságosságot tekinthetjük. Itt csak röviden utalunk Rawls igazságosság-elméletére, amely szerint „a társadalmi intézményeknek az igazságosság a legfontosabb erénye” (Rawls 1997: 21); e felfogás szerint azokat az elveket vagy értékeket tekinthetjük az igazságosság elveinek vagy értékeinek, „amelyeket szabad és ésszerűen gondolkodó, saját érdekeik előmozdítására törekvő személyek az egyenlőség kiinduló helyzetében jóváhagyásának egyesülésük alapvető feltételeinek meghatározásaként”. (I. m.: 30–31) Teljes mértékben legitim intézményes szabályrendszer feltételezésével tulajdonképpen közösségi intézményeket állítunk mintaként, elérendő ideálként az adott társadalom elé, amelynek a társadalmi csoportok, illetve e csoportok intézményei rendszerint csak kevéssé felelhetnek meg.⁴

Például az állami (vagy nemzeti) társadalom szintjén általános szabályokként tételezve elfogadhatjuk az általános emberi jogokat, elfogadhatunk egyes olyan jogszabályokat, amelyek formálisan általános érvényűek, és amelyekkel meghatározott értékek alapján egyetértünk. Feltételezhetjük, hogy ezeknek a szabályoknak minden egyes egyénre és csoportra egyaránt érvényeseknek kell lenniük. Előírhatjuk, hogy minden állampolgárnak joga van az alapfokú egészségügyi ellátás ingyenes vagy mindenki által megfizethető és azonos áron történő igénybevételéhez, annyire szabad használatához, a szakképzettségének megfelelő munkavállaláshoz stb. A tudományos kutatók körében megfogalmazhatjuk azt a szabályt, hogy a tudományos fokozatok, akadémiai címek, kutatási támogatások odaítélésénél minden egyes kutatóval szemben ugyanazokat a követelményeket kell támasztani, de az adott kutatók által addig kapott kutatási támogatások arányában. Egy teljesítményért alkalmazó üzemen általános szabályként feltételezhetjük például, hogy a folyamatos munkához minden egyes munkás számára egyaránt biztosítani kell a munkafeladatokat, a megfelelő gépet, a szükséges szerszámokat és készülékeket stb.

Ha mindennapi tapasztalatainkat összevetjük az előző bekezdésben említett példákkal, ebből is kitűnhet, hogy az általánosnak feltételezhető intézményes szabályok nagyrészt nem érvényesülnek, illetve e szabályokkal szemben valójában gyakran más szabályok érvényesülnek. A második lépésben tehát felmérjük azt, hogy az egyes egyénnel vagy csoportokkal szemben a valóságban milyen intézményes szabályok vannak érvényben, illetve a feltételezett intézményes szabályok általában mennyiben érvényesülnek; és megállapítjuk, hogy a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő intézményes szabályok mennyiben térnek el a feltételezett szabályrendszertől. A valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszer valószínűleg e vonatkozásban is differenciált lesz. Például valószínűleg azt találjuk, hogy a formálisan általános érvényű törvények sem érvényesek egyaránt mindenre, vagy például a népesség nagy része nem jut megfelelő egészségügyi ellátáshoz stb.

⁴ Az intézményeken (mint szabályrendszereken) belül különbséget teszünk a közösségi, a társadalmi és a testiségi intézmények között (Farkas 2010b: 78–95).

A valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszer értelmezésében, illetve kiértelmezésében a feltételezett, és e feltételezés szerint általános érvényű intézményes szabályrendszertől való eltérésekre kell helyezni a hangsúlyt; azaz arra, hogy a feltételezett szabályrendszer egyes szabályai a valóságban érvényesülnek vagy nem. A valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszert esetleg megismerhetjük szimbolikus formájában (pl. jogszabályok vagy szervezeti szabályzatok formájában), amennyiben kifejezetten megfogalmazva is létezik ez a szabályrendszer. A valóságban érvényesülő szabályrendszert azonban bizonyos mértékben a szabályosításnak nevezett értelmezési folyamat révén is kiértelmezhetjük a megfigyelhető cselekvésekből; azaz a valóságban érvényesülő szabályrendszer lehet részben csupán látszólagos.⁵ Az utóbbi esetben azt kell megfigyelnünk, hogy a cselekvések milyen szabályszerűségeket mutatnak, és ezek a szabályszerűségek megfelelnek a feltételezett intézményes szabályoknak vagy nem, függetlenül attól, hogy a megfigyelt szabályszerűségeknek normatív megfelelő szabályok léteznek vagy nem.

Például esetleg megfigyelhetjük azt a szabályszerűséget, hogy a munkáltatók, illetve a munkáltatók képviselői többnyire akkor sem vesznek fel a meghirdetett álláshelyekre adott nemzetiségű álláskeresőket, ha az adott álláskeresők egyébként alkalmasak lennének az adott állások betöltésére. Ebben az esetben valójában nem kell feltétlenül léteznie az adott vállalkozás tulajdonosai és/vagy felső vezetői által megfogalmazott olyan nem formális intézményes szabálynak a felvételtől érdemben döntő alsóbb szintű vezetőkre érvényesnek tekintve, hogy „ne alkalmazz adott nemzetiségű munkavállalókat”, illetve olyan szabálynak az álláskeresőkre érvényesnek tekintve, hogy „a hirdetés adott nemzetiségű egyénekre nem vonatkozik” ahhoz, hogy az adott nemzetiségű álláskeresők vonatkozásában megállapítsuk a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő szabályrendszer eltérését az egyenlő bánásmód elvének megfelelő és általunk feltételezett intézményes szabályrendszertől.

A feltételezett intézményes szabályoktól való eltérések két vonatkozásban figyelhetők meg abból a szempontból, hogy közvetlenül kiknek a cselekvéseire vonatkoznak ezek a szabályok, illetve közvetlenül kik cselekszenek a feltételezett intézményes szabályoktól eltérően. A feltételezett intézményes szabályok egyrészt vonatkozhatnak közvetlenül az adott szubjektum cselekvéseire, akinek a rendi helyzetét vizsgáljuk. A feltételezett intézményes szabályok másrészt vonatkozhatnak közvetlenül az adott szubjektummal kölcsönhatásba kerülő és vele szemben jelentős társadalmi erővel rendelkező más egyénekre, amennyiben a feltételezett szabályok más egyének olyan cselekvéseinek a szabályozására irányulnak, amelyek jelentős hatással lehetnek arra, hogy az adott szubjektum érdekei a feltételezett szabályoknak megfelelően érvényesülnek vagy nem. A szabályok irányulhatnak például a vezető cselekvéseinek szabályozására a beosztott bérezésére vonatkozóan, vagy a tanár cselekvéseinek szabályozására a diák vizsgáztatására vonatkozóan. Mindkét esetben azt kell megállapítanunk, hogy valójában milyen intézményes szabályok tekinthetők érvényeseknek az adott egyénekre nézve, és ezek a szabályok mennyiben térnek el a feltételezett intézményes szabályoktól; illetve az adott egyének megfigyelhető cselekvései mennyiben térnek el a feltételezett intézményes szabályoktól, miközben az adott intézmények fedezetével rendelkező egyének ezen eltéréseket támogatják vagy passzívan elfogadják.

Itt használtuk és majd később is használjuk az intézmény fedezetének a fogalmát, ezért röviden utalnunk kell az adott kifejezéssel jelölt fogalomra. Arról fentebb már volt szó, hogy intézményen sajátos szabályrendszert értünk. Az *intézmény fedezetének* nevezzük az adott intézményt alkotó szabályok kialakításának, megváltoztatásának, és az intézményes szabályok

⁵ A szabályosítás (normalizing, normalisation) fogalmát Harold Garfinkel (1963) által meghatározott értelemben használom (Farkas 2013: 201–202).

érvényességi körébe eső cselekvések ellenőrzésének a képességét. Az intézmény fedezetével azok az egyének rendelkeznek, akik kialakítják az adott intézmény szabályait és végső soron ellenőrzik az intézményes szabályok tényleges érvényesülését. (Farkas 2010a: 284–285)

A harmadik lépésben az általános érvényűnek feltételezett szabályrendszer és a valóban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő (valóságos vagy látszólagos) szabályrendszer között tapasztalható eltéréseket az adott egyének, illetve csoportok érdekeire vonatkoztatjuk, akiknek a rendi helyzetét vizsgáljuk. Ebből a szempontból elvileg három esetet különböztethetünk meg egymástól. Az egyik eshetőség az, hogy a szóban forgó eltérések megfelelnek az adott egyének vagy csoportok érdekeinek, azaz segítik ezen érdekek érvényesítését; a másik eshetőség viszont az, hogy ellentétesek ezen érdekekkel, azaz akadályozzák ezen érdekek érvényesítését. Az sem kizárt azonban, hogy a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő intézményes szabályok megfelelnek a feltételezett szabályrendszernek, vagy a különböző irányú eltérések végül is kiegyenlítik egymást, és összességükben nem érintik sem pozitívan, sem negatívan a szubjektum érdekeit.

Fentebb már utaltunk arra, hogy a társadalmi helyzet és a társadalmi állapot fogalmával, a társadalmi helyzetek típusaival, valamint a társadalmi állapotok adott helyzetek általi meghatározottságával máshol foglalkoztunk (Farkas 2013: 238–266). Ebben a tanulmányban nem foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy így értelmezve a rendi helyzet fogalmát, egyrészt az adott egyén vagy csoport társadalmi helyzete alapvetően meghatározza rendi helyzetét, másrészt a rendi helyzet – a társadalmi helyzettel összefüggésben – hatással van az adott egyén vagy csoport társadalmi állapotára. Amint láttuk, Weber rendi helyzet fogalmától eltérően, a sajátos megbecsültséget és a sajátos életvitelt mi nem tekintjük a rendi helyzet ismertetőjegyének. A megbecsültség mértékét és az életvitelt vagy életmódot mi bizonyos mértékben a rendi helyzet következményének tekintjük; tehát a sajátos rendi helyzetben lévő egyénekre valószínűleg nagyrészt sajátos megbecsültség és sajátos életvitel vagy életmód jellemző.

A tanulmány első részében egyrészt áttekintettük a rendi helyzet fogalmának klasszikus értelmezését, másrészt meghatároztuk a rendi helyzet fogalmát az általunk képviselt felfogásban. A folyóirat 2017/1. számában megjelenő második részben majd tipizáljuk a rendi helyzeteket abból a szempontból, hogy a valóságban érvényben lévő, illetve a valóságban érvényesülő intézményes szabályrendszer nem tér el vagy eltér, és – az utóbbi esetben – az adott egyének érdekeivel egyező vagy ellentétes irányba tér el a feltételezett általános szabályrendszerhez képest. Ily módon megkülönböztetjük egymástól a privilegizált, a normatívált és a degradált rendi helyzetet.

Irodalom

- Bendix, Reinhard (1965) Max Weber's Sociology Today. *International Social Science Journal* 1965/1. 9–22.
- Bloch, Marc (1961) *Feudal Society. Volume 2. Social Classes and Political Organization*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Borocz, Jozsef (1997) Stand Reconstructed: Contingent Closure and Institutional Change. *Sociological Theory*, 1997/3. 215–248. <http://dx.doi.org/10.1111/0735-2751.00033>
- Chan, Tak W. – John H. Goldthorpe (2007a) Class and Status: The Conceptual Distinction and Its Empirical Relevance. *American Sociological Review*, 2007/4. 512–532.
- Chan, Tak Wing – John H. Goldthorpe (2007b) Social Status and Newspaper Readership. *American Journal of Sociology*, 2007/4. 1095–1134.
- Clark, Terry N. – Seymour M. Lipset (eds.) (2001a) *The Breakdown of Class Politics. A Debate on Post-Industrial Stratification*. Washington, Woodrow Wilson Center Press; Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press.
- Clark, Terry N. – Seymour M. Lipset (2001b) Are Social Classes Dying? In: (eds.): *The Breakdown of Class Politics. A Debate on Post-Industrial Stratification*. Washington, Woodrow Wilson Center Press; Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press. 39–54.
- Crompton, Rosemary (2012) *Class and Stratification*. (3rd edn) Cambridge, Polity Press.
- Dahrendorf, Ralph (1976) *Class and Class Conflict in Industrial Society*. London and Henley, Routledge and Kegan Paul.
- Dewald, Jonathan (2001) The Aristocracy and Gentry. In: Peter N. Stearns (ed.): *Encyclopedia of European Social History. Volume 3*. Detroit, Charles Scribner's Sons. 27–38.
- DiTomaso, Nancy – Corinne Post – Rochelle Parks-Yancy (2007) Workforce Diversity and Inequality: Power, Status, and Numbers. *Annual Review of Sociology*, 2007/August. 473–501. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131805>
- Duby, Georges (1980) *The Three Orders: Feudal Society Imagined*. Chicago and London, University of Chicago Press.
- Farkas Zoltán (2010a) *Társadalomelmélet: Az intézményes szociológia elmélete. Első kötet*. Miskolc, Bíbor Kiadó. <http://193.6.1.94:9080/?docId=20897>
- Farkas Zoltán (2010b) *Társadalomelmélet: Az intézményes szociológia elmélete. Második kötet*. Miskolc, Bíbor Kiadó. <http://193.6.1.94:9080/?docId=20898>
- Farkas Zoltán (2011) *Társadalomelmélet: Az intézményes szociológia elmélete. Harmadik kötet*. Miskolc, Bíbor Kiadó. <http://193.6.1.94:9080/?docId=20899>
- Farkas Zoltán (2013) *Társadalomelmélet: Az intézményes szociológia elmélete. Negyedik kötet*. Miskolc, Bíbor Kiadó. <http://193.6.1.94:9080/?docId=21499>
- Fischer, Markus (1992) Feudal Europe, 800–1300: Communal Discourse and Conflictual Practices. *International Organization*, 1992/2. 427–466. <http://dx.doi.org/10.1017/S0020818300027776>
- Gane, Nicholas (2005) Max Weber as Social Theorist. 'Class, Status, Party'. *European Journal of Social Theory*, 2005/2. 211–226. <http://dx.doi.org/10.1177/1368431005051764>

- Garfinkel, Harold (1963) A Conception of, and Experiments with „Trust” as a Condition of Stable Concerted Actions. In: O. J. Harvey: *Motivation and Social Interaction*. New York, Ronald Press. 187–238.
- Gerth, Hans H. – C. Wright Mills (trans. and eds.) (1946) *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York, Oxford University Press.
- Grabb, Edward G. (1984) *Social Inequality. Classical and Contemporary Theorists*. Toronto, Holt, Rinehart and Winston of Canada.
- Habermas, Jürgen (1990) *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge, MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1994a) *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.
- Habermas, Jürgen (1994b) Legitimációs problémák a moden államban. In: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó. 183–221.
- Habermas, Jürgen (1996) *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press
- Harvey, O. J. (1963) *Motivation and Social Interaction*. New York, Ronald Press.
- Hechter, Michael (1993) Values Research in the Social and Behavioral Sciences. In: Michael Hechter – Lynn Nadel – Richard E. Michod (ed.): *The Origin of Values*. New York, Aldine de Gruyter. 1–28.
- Hechter, Michael (2004) From Class to Culture. *American Journal of Sociology*, 2004/2. 400–445. <http://dx.doi.org/10.1086/421357>
- Hechter, Michael – Lynn Nadel – Richard E. Michod (ed.) (1993) *The Origin of Values*. New York, Aldine de Gruyter.
- Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.) (1994) *Általános jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kozyr-Kowalski, Stanislaw (1983) Max Weber’s Theories of Social Estates. *The Polish Sociological Bulletin*, 1983/1–4: 85–102.
- Lenski, Gerhard E. (1966) *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. New York, McGraw-Hill Book Company.
- Martin, John L. (2009) Formation and Stabilization of Vertical Hierarchies among Adolescents: Towards a Quantitative Ethology of Dominance among Humans. *Social Psychology Quarterly*, 2009/3. 241–264. <http://dx.doi.org/10.1177/019027250907200307>
- Matthews, Sally (2013) Reflections on the Appropriate Use of Unjustly Conferred Privilege. *Theoria*, 2013/2. 23–41. <http://dx.doi.org/10.3167/th.2013.6013502>
- McIntosh, Peggy (2012) Reflections and Future Directions for Privilege Studies. *Journal of Social Issues*, 2012/1. 194–206. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.2011.01744.x>
- Parsons, Talcott (1951) *The Social System*. New York, Free Press.
- Parsons, Talcott (1964) *Essays in Sociological Theory*. New York, Free Press.
- Pease, Bob (2010) Undoing Privilege. *Unearned Advantage in a Divided World*. London and New York, Zed Books.
- Phillips, Damon J. – Ezra W. Zuckerman (2001) Middle-Status Conformity: Theoretical Restatement and Empirical Demonstration in Two Markets. *American Journal of Sociology*, 2001/2. 379–429. <http://dx.doi.org/10.1086/324072>

- Rawls, John (1997) *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Révész T. Mihály (1994) A középkor ítélkező közhatalmi tevékenysége. In: Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.) *Általános jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 85–105.
- Rex, John (1961) *Key Problems of Sociological Theory*. London, Routledge and Kegan Paul. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203002100>
- Ridgeway, Cecilia L. (2014) Why Status Matters for Inequality. *American Sociological Review*, 2014/1. 1–16. <http://dx.doi.org/10.1177/0003122413515997>
- Rokeach, Milton (1973) *The Nature of Human Values*. New York, The Free Press.
- Stearns, Peter N. (ed.) (2001) *Encyclopedia of European Social History. Volume 3*. Detroit, Charles Scribner's Sons.
- Vance, Eugene (1986) Chrétien's Yvain and the Ideologies of Change and Exchange. In: Kevin Brownlee – Stephen G. Nichols (eds.) *Images of Power: Medieval History/Discourse/Literature*. Yale French Studies, No. 70. New Haven and London, Yale University Press. 42–62. <http://dx.doi.org/10.2307/2929848>
- Vanfossen, Beth E. (1979) *The Structure of Social Inequality*. Boston, Little, Brown and Company.
- Weber, Max (1967) *Gazdaság és társadalom*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (1978a) *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology. Volume I*. (Eds.: Guenther Roth – Claus Wittich) Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Weber, Max (1978b) *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology. Volume II*. (Eds.: Guenther Roth – Claus Wittich) Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.
- Weber, Max (1987) *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai. I*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Wegener, Bernd (1992) Concepts and Measurement of Prestige. *Annual Review of Sociology*, 1992/August. 253–280. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.so.18.080192.001345>
- Witt, Ronald G. (1971) The Landlord and the Economic Revival of the Middle Ages in Northern Europe, 1000–1250. *The American Historical Review*, 1971/4. 965–988. <http://dx.doi.org/10.2307/1849238>
- You, Jong-Sung – Sanjeev Khagram (2005) A Comparative Study of Inequality and Corruption. *American Sociological Review*, 2005/1. 136–157.
- Zhou, Xueguang (2005) The Institutional Logic of Occupational Prestige Ranking: Reconceptualization and Reanalyses. *American Journal of Sociology*, 2005/1. 90–140. <http://dx.doi.org/10.1086/428687>
- Zlinszky János (1994) A feudális állam és jog történetéhez. In: Horváth Pál – Révész T. Mihály (szerk.) *Általános jogtörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 51–84.